

To cite this article: Dinçer Berdibek, Z. (2019). Bir Gelin Sözlüğü: Tercüme-i Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 3(3), 167-179

Submitted: June 28, 2019

Accepted: November 23, 2019

BİR GELİN SÖZLÜĞÜ: TERCÜME-İ ARÛSNÂME-İ MÎRZÂ MEHDÎ HÂN

Zeynep Dinçer Berdibek¹

ÖZET

Mîrzâ Mehdî Hân veya Muhammed Mehdî Hân (Asterâbâdî) olarak bilinen isim, 18. yüzyılda yaşamış ve Farsça eserler kaleme almış önemli bir sözlük yazarıdır. Mehdî Hân; daha çok Çağatay Türkçesi sahasında yazdığı “*Senglâh*” adlı sözlüğü ile tanınmış ve bu eserle edebiyatımıza oldukça önemli bir kaynak kazandırmıştır. Yazarın bir başka çalışması da “*Tercüme-i Arûsnâme*” dir. Bu kitap, gelin konulu bir metin olmakla beraber bir gelin sözlüğüdür. Eserin özgün hali Arapça olarak (*Arûsnâme*) kaleme alınmış; 18.yy’da Mirzâ Mehdî Hân tarafından Arapçadan Farsçaya (*Tercüme-i ‘Arûsnâme*); 19.yy’da da Mehmed Mihrî tarafından Farsçadan Türkçeye (*Tercüme-i Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*) tercüme edilmiştir.

Metni Türkçeye çeviren Mehmed Mihrî (veya Muhammed Mihrî); Kerküklü bir şair, yazar veya dilci olarak tanınmaktadır. Onun Farsçadan Türkçeye çevirisini yaptığı “*Tercüme-i ‘Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*” adlı eserin bugüne kadar bir çalışması yapılmamıştır. Söz konusu metin gelinleri ve gelinlerin düğündeki hazırlık sürecini, kullanılan süs eşyalarını, eğlence vs. unsurlarını barındıran bir sözlük ve metin olduğu için oldukça farklı bir eserdir. Bu metin ile birlikte daha çok bir sanat dalı, meslek, bilim alanı vs. olarak kategorize edilen sözlüklere bu kez bir yenisi daha ilave olmuş ve “arûsnâme” başlığıyla daha dar ve farklı bir konuya dikkat çekilmiştir.

Bu eserden hareketle yapılması planlanan çalışmada; öncelikle tercümesi yapılan sözlüğün tanıtımı yapılacak, eserin içerik ve yapısına dair incelemelerde bulunulacak, metinde açıklaması yapılan sözcükler ve bunların anlamları üzerinde durulacaktır. Böylece hem özel bir alanda yazılan bir sözlük hem de daha önce tanıtımı yapılmayan bir eser edebiyat dünyamıza tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 19.yy, Sözlük, Tercüme, Gelin, Terim.

¹ Arş. Gör.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zeynepdincer@gazi.edu.tr

A BRIDE DICTIONARY: TRANSLATION OF ARÛSNÂME-I MÎRZÂ MEHDÎ HÂN

ABSTRACT

Mîrzâ Mehdî Hân or Muhammed Mehdî Hân (Asterâbâdî) is an important dictionary writer and wrote Persian works who lived in the 18th century. He is mostly known for his dictionary “Senglâh” which he wrote in language of Chagatay Turkish. Another work of the author is “Tercüme-i Arûsnâme”. This book is a text about the bride and is a dictionary of bride. The original version of the work is written in Arabic (Arûsnâme).

The work was translated from Arabic into Persian (Translation-i ‘Ârûsnâme) by Mirzâ Mehdî Han in the 18th century and from Persian to Turkish (Translation-i Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Han) by Mehmed Mihrî in the 19th century. Mehmed Mihrî (or Muhammad Mihrî), who translated the text into Turkish; he is known as a poet, writer or linguist from Kirkuk. Mihri's “Translation-i ‘Ârûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Han” has not been studied until now. This text is quite different and original work. Because the text describes the brides and their preparations for the wedding, ornaments and entertainment elements. Thus, a new dictionary was added to a special field. And with the title of arûsnâme, a more limited and different subject was drawn attention.

In this study; first of all, the dictionary will be introduced, the content and structure of the work will be examined, the meaning of the words explained in the text will be emphasized. Thus, both a dictionary written in a special field and a work that has not been introduced before will be introduced in our literary world.

Keywords: 19th century, Dictionary, Translation, Point, Term.

GİRİŞ

Mehmed Mihrî Kimdir?

“*Tercüme-i Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*” adlı eserin yazarı Mehmed Mihrî 1265/1849’da Kerkük’te doğmuştur. Kerküklü Molla İbrahim Efendinin oğlu olan Mehmed Mihrî, küçük yaşlardan itibaren akâid-i diniyye, mantık, beyân, bedî’, sarf, nahiv ve arûz ilimlerini öğrenmiş; Kerkük’teki Büyük Tekye adıyla anılan Kadîrîler dergâhında eğitim görmüştür. 1864 yılında İstanbul’a gelen Mehmed Mihrî; burada Mustafa Fâzıl Paşa’ya intisap etmiş ve ardından İran’ın Hoy şehrine şebender

(konsolos) unvanıyla tayin edilmiştir.

Mihrî, burada “*et-Tuhfetü’l-Abbâsiyye*” adlı eserinin dibacesinde verdiği bilgiye göre toplam dört yıl görev yapmıştır (Akdağ, 2016). Bu görevi bittikten sonra İstanbul’a dönmüş; Mustafa Fâzıl Paşa’nın vefat haberi üzerine Mısır’a gitmiş, burada bir süre kalmıştır. 1897 yılında görevi gereği yeniden İstanbul’a gelen Mehmed Mihrî; Mısır Prensi Ahmed Kâmil Bey’in oğlu Prens Yusuf Kemal Bey’le birlikte çeşitli seyahatlerde bulunmuştur. İngiltere, Fransa ve Sudan gibi pek çok yere seyahat eden Mihrî’nin ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda onun I. Dünya Savaşına kadar hayatta kaldığı veya 1915-1920 tarihleri arasında ölmüş olabileceği belirtilmektedir (Batislam, 2011). Mehmed Mihrî veya Muhammed Mihrî olarak anılan yazar; başta Arapça olmak üzere Türkçe, Farsça, İngilizce ve Fransızcaya olan hâkimiyetiyle dikkat çekmiştir. Yazarın Batı dillerine olan ilgisi de “*Rehber-i Lisân*” adlı eserle görülmektedir. Mehmed Mihrî söz konusu eserini; Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizce olarak yazmıştır.

Edebî açıdan şair ve yazar olarak tanınan Muhammed Mihrî, şiirlerinde Mihrî mahlasını kullanmış; yazdığı şiirlerin çoğunu methiye tarzında kaleme almıştır. Özellikle şiirlerinin bir kısmını dönemin önde gelen isimlerine, sultan ve devlet yöneticilere ithaf edilmiştir (Akdağ: 2016).

Mehmed Mihri'nin Eserleri Nelerdir?

Yazarın başlıca eserleri şu şekilde sıralanabilir:

- *Et-Tuhfetü 'l-Abbâsiyye li 'l-Medreseti 'l-Aliyyeti 't-Tevfikiyye*: Yazarın Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca olarak yazdığı eserdir. Mısır halkına ecnebi dilini öğretmek amacıyla kaleme alınmıştır.
- *Rihletü Mısır ve 's-Sudan*: Sudan Seyâhatnâmesi adlı eserinin Arapçaya yapılan tercümesidir. Eserin basım tarihi 1914'tür (Terzibaşı: 2013).
- *Et-Tuhfetü 'l-Behiyye fi 'l-Lisâni 'l-İngiliziyeye ve 'l-Fransaviyye ve 'l-Arabiyye ve 't-Türkiyye*: Yazarın bu eseri, “*Rehber-i Lisân*” adlı eserdeki Farsça bölümlerin yerine Arapça bölümlerin ilave edilmesiyle meydana gelmiştir.
- *Rehber-i Lisân*: 1902 yılında İstanbul'da basılmıştır. Matba'a-i Osmânî'de basılan eser; Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizce olmak üzere dört dilde yazılmıştır. Toplam 773 sayfadan oluşan metin dört bölümden oluşmaktadır.
- *Tehniyyetnâme-i Hıdviyye*: Mısır Hıdivi Mehmed Tevfik için yazılmıştır. Metinde ikisi Farsça ikisi Türkçe toplam 4 kasîde yer almaktadır.
- *El-Eserü 'l-Celîl fi Medh Alâ İsmâil*: 1872 veya 1884 yılında basıldığı belirtilmektedir. Taş basması 88 sayfadan oluşur. Şiir ve inşa yazmak isteyenlere belâğatin bedî' ilmini öğretmek amacıyla yazılan metinde; bedî' ilminin dışında bazı konulara da değinilmiştir.
- *Sudan Seyâhatnâmesi*: 1910 tarihinde basımı yapılan eserde; Mehmed Mihri'nin Prens Yûsuf Kemâl Bey ile birlikte Mısır'dan Sudan'a yaptıkları seyahat anlatılmaktadır. Sudan hakkında verilen bilgiler, Avrupalıların seyahat anlayışları ve seyahatin yararlarından bahsedilmiştir. İki ana kısımdan oluşan eserin ilk kısmı Mısır'a, ikinci kısmı ise Sudan'a ayrılmıştır. Metinde farklı dillerle yazılan şiirler ve görseller de bulunmaktadır.
- *Cülûsnâme-i Sultân Abdülhamîd Hân-ı Sâni*: İçeriğinde toplam dört şiirin yer aldığı eser, 1876 yılında basılmıştır. Şiirlerden biri Sultan II. Abdülhamid'in kılıç kuşanma törenini; üçü de Sultanın tahta geçişini anlatmaktadır.

- *Tercüme-i Arûsnâme-i Mirzâ Mehdî Hân*: Mîrzâ Mehdî Hân'ın Arûsnâme adlı eserinin Türkçe tercümesidir.¹ Bunların dışında bazı kaynaklarda, yazarın “*Hac Yolunda*” ve “*Divançe*” adlı iki eserinin daha varlığından söz edilmektedir (Batislam: 2011).

Mehmed Mihrî'nin “Tercüme-i Arûsnâme-i Mirzâ Mehdî Hân” Adlı Eseri Söz konusu eser tercüme bir metindir. Arapça kaleme alınmıştır. Bu metnin kim tarafından ve ne zaman basıldığı bilinmemektedir. Mîrzâ Mehdî Hân veya Muhammed Mehdî Hân (Asterâbâdî) tarafından Farsçaya çevrilen eser; “*Tercüme-i Arûsnâme*” adıyla yayınlanmıştır.

18. yüzyılda yaşayan ve İranlı bir yazar olan Muhammed Mehdî Hân'a bakıldığında ise onun Farsça eserler kaleme alan önemli bir sözlük yazarı ve tarihçi olduğu görülmektedir. “*Târih-i Cihânküşâ-yı Nâdirî*”, “*Dürre-i Nâdire*”, “*Münşe'ât*”; “*Târih-i Nâdir Şâh*”, “*Senglâh*”, “*Mâbeni-ül-Lugât*” yazarın başlıca eserleridir.

Eserin tarafımızca çalışılacak olan ikinci tercümesi ise 19.yy. yazarı Mehmed Mihrî tarafından yapılmıştır. Bu basımda eserin başlığına “*Mirzâ Mehdî Hân*” ibaresi de ilave edilerek metne “*Tercüme-i 'Ârûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*” adı verilmiştir. Bir başka ifadeyle eserin ilk adı “*Arûsnâme*”; Arapçadan Farsçaya aktarılmış adı “*Tercüme-i 'Ârûsnâme*”; Farsçadan Türkçeye aktarılmış adı da “*Tercüme-i 'Ârûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*”dır. Söz konusu çalışmamız eserin bu son halini yani Farsçadan Türkçeye aktarılmış şeklini esas almaktadır.

“*Tercüme-i 'Ârûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*” metninin ne zaman ve nerede yayınlandığı bilinmemektedir. Eser 24 sayfadan oluşmaktadır ve metnin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu, Basma ve Yazma Nadir Eserler bölümünde 659/SÖ, 45078/NE ve 20537/SÖ numaralarıyla kayıtlı nüshaları mevcuttur.

Eserin başında Mehmed Mihrî'nin iki beyti, Iraklı şairlerden Rıza Efendi ile Urfa'lı Muhyiddin Mahvî Efendi'nin de birer beyitlik takrizleri bulunmaktadır.

‘*Ârûsnâme*’nin dili oldukça ağır ve süslüdür. Uzun tamlamalar, Arapça ve Farsça sözcükler oldukça fazladır. Metinde yer alan kimi sözcüklerin anlamları verilerek okuyucuya özel terimler hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bu terimler de bir

¹ Bu eserler dışında *İlaveli Güldeste*, *Mu'allim-i İnşâ*, *Mu'allim-i Tercüme ez-Fransavî be-Türkî*, *Muhtasar Sarf-ı Osmânî* eserleri de yazara isnat edilmekle birlikte bu eserler, Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* adlı eserinde Mihrî mahlasını kullanan ve Mehmed Mihrî'nin çağdaşı olan Mihran Apikyan'a ait olduğu tespit edilmiştir.

araya geldiğinde küçük bir sözlük niteliği kazanmaktadır. Metinde yazar; bu sözcüklerin anlamını verirken öncelikle gelin, gelinin süslenmesi, gelinin bulunduğu ortam ve eğlence hakkında genel bilgiler vermekte; ardından araya girerek kimi terimlerin açıklamasını yapmaktadır. Böylece daha çok bir sanat dalı, meslek, bilim alanı vs. olarak kategorize edilen sözlüklere bir yenisi daha eklenmiş ve özgün olmakla birlikte farklı bir konuya daha dikkat çekilmiştir.

Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinde bazı küçük kısımlar tamamen Farsça ve Arapça olarak aktarılmıştır. Önemli görülen veya üzerinde durulan bazı sözcükler daha detaylı ifade edilmiştir. Sözcüklere tasnif açısından bakıldığında alfabetik bir sıralama veya mekân, kişi, nesne vs. açısından herhangi bir tasnif dikkati çekmez.

Metnin geneli bir bütünlük içerisindedir. Bir hazırlık ve hazırlık neticesinde yapılan eğlence anlatılmaktadır. Ayrıca anlatımı tekdüzelikten çıkarmak için kimi zaman şiir örneklerinin de verildiği görülmektedir. Bu itibarla eserin nazım nesir karışık bir metin olduğu söylenebilir.

'*Arûsnâme*'deki konunun işlenişine bakıldığında; öncelikle bu eserin İranlı Mirzâ Mehdî Hân'ın tercümesi olduğu belirtilir. Arapçadan Farsçaya çevrilen "*Arûsnâme*"nin girişinde şu beyit yazılıdır:

Zihî hüceste 'arûs-ı cemîl-i zibâ kim
Sezâdur ehl-i ma'ârif ana ola dâmâd

Mirzâ Mehdî Hân'ın Farsça kaleme aldığı risalesinin Muhammed Mihrî tarafından yapılan bu çevirisi Türk milletine bir yadigâr olarak düşünülmüştür. Zira Muhammed Mihrî; eserini çevirme sebebini vatana naçizane bir hizmet olarak açıklar: "*İşbu risâle-i nefîsenün lisân-ı letâfet-resân-ı Türkîye nakl u tercemesi ebnâyı vatana bir hidmet-i nâçiz dimek mebni-i kâsırâne tercümesine ictisâr idüp nevrêsîdegân-ı sebk-h'ân-ı debistân-ı ma'ârif-cûyâna bir eser-i kemterâne yâdigâr birağılmışdur.*"

Ardından Irak hanedanı ve belâgat âlimlerinden faziletli Rızâ Efendi ve Urfalı Mahvî Efendinin birer beyitlik takrizleri örnek olarak verilmiştir. Sonrasında Kerüklü Muhammed Mihrî, ömrünün geri kalan kısmında daha nice yararlı çeviriler yapmak üzere Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederek eserinin tercüme bölümüne geçer.

Metin, Besmele ile başlar. Ve şu ifadelerle devam eder: güzel bir sebeple yani Allah'ın cemâl sıfatıyla gelin olan kimseye özel bir güzellik bahşedilmiştir. Kendisine kudret eliyle güzellik bahşedilen bu gelinin süslenme faslına geçildiğinde ona her-heft ile süs ve güzellik verilir. Her-heft; kadınların süslenmesinde kullanılan yedi temel süs eşyasıdır. Bunlar: kına, çivit (Hint'te ve Yemen'de yetişen

bir bitkiden elde edilen mavi boya), lâl (allık), üstübeç (beyaz madeni bir madde), antimon (gümüş renkli bir tür boya), altın varak ve misktir. Bir tür makyaj olan bu aşamadan sonra gelinin başına altın telli duvağı örtülür. Ayrıca başına ayrıca nakd-i bâf-ı yek-şenbe geçirilir. Bu da harirden yapılmış, gayet nazik ve altın pullarla süslü bir tür örtüdür.

Gelinin misk kokulu kâkülleleri yanağına dökülmekte; tarağı saçını her taradığında misk saçmaktadır. Zira o dönemlerde tarak saça koku versin diye üstüne çeşitli kokular ve yağlar dökülmektedir. Bu güzelliklerin yanında gelinin yanakları ve yüzü berrak bir su gibi ışıldar. Alnına altından bir süs takılmış; süslenmesi ve hazırlanması için bir meşşâta görevlendirilmiştir.

Düğün günü genç kızlar ve arkadaşlar olarak tanımlanan gürûh; mekâna gelerek ortalığa şenlik ve neşe katar. Bu arada gelinin hazırlıkları bir taraftan devam eder. O güzel ‘arûsun elbisesine ve cübbesine çeşitli ışıltılar serpilir. Gözlerine siyah sürme sürülür, kaşlarına da renk ve hacim versin diye rastık çekilir.

Bir izdivaç için sevgi ve muhabbet önemlidir. Zira ruhun münasebeti ile sevgi bağı güçlenir ve neticede yeni meyveler ortaya çıkar. Gelinin ipekten yapılma, gül renkli ve altın işlemeli yastığı da unutulmamalıdır. Bu da önemli bir simgedir ve özenle işlendikten sonra yerine konur. Bu yastığın işlemleri adeta yıldız gibidir. Arûsun süslü, hoş elbisesiyle, temiz örtüsünün ardından gonca dudağının nezaketi görünür. Yüzü peri gibidir. Zarif ve uzun bir boya sahiptir. Bakıcısının da inci tanesidir:

Ez ân katre-i lü'lü-yi lâlâ koned

Ve zeyn-i kâmet-i serv-i bâlâ koned

Kulaklarına kıymetli mücevherlerle donatılmış küpeler takılmıştır. Kolunda sıra sıra bilezikler vardır. Mis kokusuyla herkesi büyüler.

Tüm hazırlıkların sonunda gelin; gölgeliğe yani eyvanına götürülür. Burası yerden daha yüksekçe olan bir çehâr-tâk şeklindedir. Gelinin yanında ara sıra baksın diye aynası ve kokusunu yenilesin diye ‘anber kutusu vardır.

Misafirlere çeşit çeşit yiyecek, içecek ve güllü tatlılar ikram edilir.

Bu arada süslenmiş gelin güzelinin alnı zühre yıldızı gibi aydınlıktır. Ayva tüyleri ve beni muntazam bir şekildedir. Bu niteliklerin de her biri vahdeti simgeleyen işaretlerdir. Vahdet öyle bir şey ki ikiyi bir eder. Göz ile gözbebeğini aynı yerde buluşturur. Eğer bu birliğin gücü olmasaydı nisan yağmurunun içinde inci, Bedehşân'da lâl taşı nasıl ortaya çıkardı?

Neticede gelinin güzelliği herkesi büyüledi. ‘Arûs; Keykâvûs gibi süslenerek meclisi etrafına topladı. Beline mavi renkli peştemalini bağlamayı da unutmadılar.

Meclis toplanıp, insanlar bir araya gelince herkes şâdân oldu. Bezmi şenlendirmek üzere davullar çalındı, alkışlar tutuldu. Râkıs, raks ederek halkı mutlu ve mesrûr eyledi. Şarkılar söylendi. Şerbetler, yiyecekler dağıtıldı. Bu arada nazar ve kıskançlıktan korunmak için bir taraftan da bol bol Âyete’l-Kürsî okundu.

Cânâzlık gösterileri ile ortama şenlik geldi. Cihânın hünerli oyuncusu; pek çok gösterisiyle havâs ve avâmı eğlendirdi. Mesela altın kanatlı kuşun çabucak yumurtlamasını sağlayarak bunu halka gösterdi. Hokkabazlık gösterileri de bambaşka güzeldi. Böylece ağızlar gülmekten bir türlü kapanmayıp gözlere mutluluktan dolayı uyku girmedi. Ayrıca akşamın sonuna doğru yüzlerce farklı ağızdan efsaneler okundu, insanların mutluluğuna mutluluk katıldı. Akşam yemeği yendikten sonra çeşitli nağmeler ve sazlarla eğlence yapıldı. Def, tanbur, çeng gibi pek çok müzik aletiyle çeşitli nağmeler dinletildi; hicâz, ırâk, uşşâk, hüsrevânî, râst yani makâm-ı ferâhrûzîden nağme-i şehnâza dek pek çok makam dinletildi. Arap, Acem, Tâcık ve Türkî-i Nişâbûrîden pek çok farklı müziğin keyfine varıldı; şarap sürahileri tek tek boşaldı, baş üzere sarhoş olup yuvarlanarak herkes uykuya daldı.

Böylece bir gelinin süslenmesi ile başlayan ve konukların meclise gelip, yeme içme, çeşitli müzik aletleri ve makamlarla eğlenmeye başlayıp; anlatılar, gösteriler ve müzik dinletileriyle sürdürdükleri gece sarhoş olunana dek içilen şarap kadehleriyle tamamlanmıştır.

Burada gelinin hazırlık süreci ve düğün ile ilgili detaylar arada açıklaması verilen sözcüklerle oldukça öğretici tarzdadır. Kuaför olarak bilinen meşşâta, gelinin yardımcıları ve makyaj malzemeleri ile önemli bir güne dair hazırlıklar tamamlanmış, yemekler, gösteriler ve müzikler planlanmıştır. Dolayısıyla bir düğünden beklenen her şey kısa ve öz bir şekilde tasvir edilmiştir. Öyle ki gelin ve damadı korumak, düğünde olası tüm olumsuzlukların önüne geçmek için Allah’a sığınılmış ve ona dualar edilmiştir. Metinde yer yer tassavvufî ifadeler de başvurulduğu görülmektedir. Öyle ki vahdet vurgusu özellikle güzelliğiyle gözleri kamaştıran gelin tasviriyle dile getirilmiştir.

Düğünde olmazsa olmazlar arasında yer alan çeşitli müzik aletleri, makamlar, efsane anlatıcıları, rakkaslar, misafirler, yemekler, içecekler tam bir şenlik havasında aksettirilmiştir.

Etkinlik esnasında damat ve gelinin yan yana gelmemesi, kadınların kendi aralarında eğlenmesi dönemin gelenekleri ile uyumlu görünmektedir.

Tüm bu düğün ve gelin tasvirine bakıldığında okuyucuların metni daha iyi algılamaları için kimi sözcüklerin bir sözlük niteliğindeki açıklaması şu şekilde yapılmıştır:

‘Azrâ: Vâmık’un ma’şûkasının ismidür. Nasıl ki Şeyh Sa’di buyurur:

Kesî melâmet-i Vâmık koned be-nedânî
‘Azîz-i men ki nedîde est rûy-ı ‘Azrâ est²

Gâze: Kadınlar yüzlerine sürerler dört eczâdan müretteb bir ‘ilâcdur.

Her-heft: Yedi icâzeden müretteb. Kadınlar yüzlerine sürerler.³

Tille: Altundan ma’mul. Kadınlar alınlarına takarlar.

Nakd-i Bâf-ı Yekşenbe: Harîrden ma’mûl gayet nâzûk bir kumaşdur ki üzerine altun pulları dökerler.

Kevâ’ib: Memeleri nâr gibi olan kızların cem’idür.⁴

Etrâb: Arkadaşlar ve hem-pâ olanlar.

Zerk: Altun türine dirler.

Kefü’l-Hazîb: Hınaya tutulmuş pençeye benzer bir yıldızun ismidür.

Aba-i ‘ulvî: Yedi kök.

İmhât-ı süflî: ‘Anâsır-ı erba’a.

Mevâlid-i selâse: Hayvânât-ı cemâdat-ı nebâtât.⁵

Zulûmât-ı sülse: Meşîme ve rahm u bâtın-ı mâder ve sülb-i peder.

Ahlât-ı erba’a: Sevdâ ve safrâ ve balgâm ve demdür.

Ra’venet: Adem-i bön, sâlkı ve çolpa olmak.

Keykâvûs: Bir pâdişâhun suretine benzer. Başında tâc buluna on beş yıldızdan mürekkebdür.

Cabbâr: Bir şahsa benzer ki elinde âsâ buluna otuz sekiz yıldızdan mürekkebdür.

Dülfen:⁶ Hayvan. Garikleri arkaya alup sâhil-i deryaya necât virür ve bir de on yıldızdan mürekkeb bir şahsa benzer ki omzunda kırba buluna.

‘Avâ: Menâzil-i kamerden bir menzildür.

² İkinci beytin ilk sözcüğü habîb iken ‘azîz olarak değiştirilmiştir.

³ Kadınların süs olarak kullandıkları yedi şey: kına, çivit, lâl (allık), üstübeç, antimon, altın varak, mis. (Devellioğlu: 2013).

⁴ Tomurcuk memeli kızlar. (Devellioğlu: 2013).

⁵ Üç oluşumdan yani hayvanat, nebatat ve madenlerden söz eden bilim, tabiat bilimi. (Parlatır: 2012).

⁶ Yunus balığı.

Sefîne: Kimi resminde kırk beş yıldızdan mürekkebdür.

Bâtiye: Kadeh resminde yedi kevkebden mürekkebdür.

Hâmil-i re'sü'l-fül: Bir âdemün suretine benzer ki sol ayak üzerinde kâ'im, elinde bir dîv kellesi mevcûd yigirmi altı kevkebden mürekkebdür.

Zâtü'l-kürsî: Minber şeklinde bir kürsî ve üzerinde kadın hey'etiyle kâ'id bir sûretde on üç yıldızdan mürekkebdür.

Sehm: Ok resminde beş kevkebdür.

Hüsn-i Yûsûf: Deniz dibinde mütekevvin ü mütebahhir ve allı budaklı bir nesnedür.

Zülf-i 'arûsân: Baldırı kara didükleri otdur.

Çekâvük: Serçeden büyük hoş âvâz bir kuşdur.

Tezerv: Sülün kuşu.

Mâveraü'n-nehr: Herât ve İrân beyninde vâkı' bir nehirdür.

Metinde toplam 29 sözcüğün açıklaması verilmiştir. Sözcükler metnin akışına göre bazen art arda bazen de metin içerisinde yeri geldiğinde açıklanmıştır. Ancak bunlarda alfabetik bir sıralama dikkati çekmez. Düğündeki hazırlık aşamasından başlayıp düğün etkinliği sona erinceye kadarki süreç göz önünde bulundurularak zamansal bir sıralama yapılmıştır. Mesela gelinin hazırlık süreci düğünün en başındaki süreçtir ve burada gelin anlatılırken orada bilinmediği düşünülen sözcüklerin açıklaması yapılmıştır. Ya da düğündeki müzik aletleri düğünün eğlencesinden bahsedildiği zaman diliminde açıklanmıştır.

Açıklaması yapılan sözcüklerin bilhassa gelin, gelinin süslenmesine dayalı unsurlar, kişiler, mekân ve yıldızlarla temsil edilen benzetmeler olduğu görülmektedir. Bunları kategorize etmek gerekirse şöyle bir şema elde edilebilir:

Gelin İçin Kullanılan Benzetmeler	'Azrâ, Keykâvûs
Makyaj ve Süs Malzemeleri	Gâze, Her-heft
Giyim-Kuşam	Tille, Nakd-i Bâf-ı Yekşenbe, Zerk
Kişiler	Kevâ'ib, Etrâb, Ra'venet
Yaradılışa Dair Tasnifler	Mevâlid-i selâse, Zulûmât-ı sülse, Ahlât-ı erba'a, Aba-i 'ulvî, İmhât-ı süflî
Mekâna Dair Tasnifler	'Avâ, Mâveraü'n-nehr
Hayvanlar	Dülfen, Hüsn-i Yûsûf, Çekâvük, Tezerv

Nebâtlar	Zülf-i ‘arûsân
Yıldız Adlarıyla Temsil Edilen İsimler	Sefîne, Bâtiye, Hâmil-i re’sü’l-fûl, Zâtü’l-kürsî, Sehm, Cabbâr, Kefü’l-Hazîb

Söz konusu tablodan da görüldüğü üzere seçilen sözcükler bir eğlence meclisi için gereken pek çok unsuru tanıtmaktadır. Meclisin kahramanı gelin; “*Keykâvûs ve ‘Azrâ*” olarak tanıtılmıştır ki bunlardan ilki bir padişah ikincisi de önemli bir aşk mesnevisinin kahramanıdır. Bu da gelinin meclisteki konumunu göstermesi bakımından dikkat çekici iki örnektir. Ardından gelinin süslenmesi yani bir tür makyajı için kına, anber, allık, rastık vs. için seçilmiş “*gâze ve heft-hân*” sözcüklerinin tanıtımı yapılır.

Gelinin güzel ve şık süslemelerle donatılmış kıyafetleri ise “*Tille, Nakd-i Bâf-ı Yekşenbe, Zerk*” sözcükleriyle özetlenebilir. Burada altın ve değerli taşlarla süslenmiş saç örtüsü ve elbiseler anlatılmaktadır.

Mekâna gelen kimseler “*Kevâ’ib, Etrâb, Ra’venet*” ve mekânlar “*Avâ, Mâverai’-n-nehr*” olarak kategorize edilmiştir. Diğer unsurlar da yaradılış ve yıldızlarla temsil edilen sözcüklerdir.

Eğlence tertibine bakıldığında damattan bahsedilmez. Gelinin genç kızlarla ve arkadaşlarla var olduğu bir meclis söz konusudur. Zaten o döneme bakıldığında gelin ve damadın bir arada bulunduğu bir eğlence biçimi bulunmamaktadır. Ancak mecliste yer alan müzik; müzik aletleri; çeşitli makamlar ve anlatıların efsane anlatıcısı tarafından sunulması oldukça güzel ve gerçekçi bir tablo ortaya koymaktadır.

SONUÇ

“*Tercüme-i Arûsnâme-i Mîrzâ Mehdî Hân*” adlı eser; tematik bir konuyu ele alması bakımından oldukça önemli bir metindir. Hacminin küçük olmasına karşın bir düğün tasvirinden beklenen pek çok ayrıntının yer aldığı bu metin; aynı zamanda küçük kapsamlı bir gelin sözlüğüdür.

İlk aşamada gelinin bir beşer olarak Allah’ın cemâl sıfatıyla yaratıldığı söylenmekte ve ardından gelinin meşşâta tarafından süslenmesi bölümüne geçilmektedir. Burada hemen her detay oldukça heyecan vericidir. Genç kızların bir araya gelmesi, gelinin tüm ihtişamıyla meclisteki eyvanında yerini alması ardından da-

ğıtılan şerbetler ve yemeklerle birlikte düğün şenliğinin başlaması dikkatleri çeker. Nazar için Ayete'l-Kürsî'nin okunması da gerçekleşmesi muhtemel olumsuzluklara karşı bir savunma niteliğindedir. Hokkabaz ve canbazların gösterileri, ef-sanelerin anlatımı, raks etme, müzik ziyafeti ise meclisteki herkesin ruhuna hitap etmektedir. Eğlence o dereceye varmıştır ki kimse gecenin bitmesini istemediği için uyumaz. Kahkahalar o denli kesintisizdir ki kimsenin ağzı gülmekten kapanmaz. Sonunda şarap küpleri bitirildiği için herkes bir tarafa sızarak geceyi bitirir. Yazıldığı dönemden itibaren Doğu gelenekleriyle örtüşen bu düğün tasviri; Arap, Fars ve Türk gelenekleriyle de oldukça uyumludur. Damat ve gelin; geleneğin de bir getirisi olarak bir araya gelmez. Kadınlar raks etmez, bu görevi yerine getirmek için bir râkıs tutulur. Her mecliste olduğu gibi yeme içme oldukça boldur ve herkes bundan kendi payını fazlasıyla alır. Eğlence için gelişen sektörler o dönemden itibaren varlığını ortaya koyar ve hokkabazlık, canbazlık gibi meslekler büyük bir talep görür.

Sözlük kısmına bakıldığında ise açıklanan sözcük sayısının yirmi dokuz olduğu görülür. Bunlar; alfabe, isim, mekân veya süs unsurları açısından bir tasnife bağlı değildir. Metindeki olay akışına bakıldığında zaman sıralaması gözetilerek sözcüklerden bahsedildiği görülmüştür.

Eserde bir düğün ve gelin için gereken temel unsurların her birisine dayalı sözcük açıklamaları vardır. Mesela gelin, düğüne gelen kimseler, gelinin süslenmesinde kullanılan eşyalar, giyim kuşama dayalı terimler, varlığın özüyle alakalı kavramlar hem vurgulanmak hem de okuyucuya izah edilmek üzere açıklanmıştır. Bu da metinden ayrı olarak yazarın belirlediği duraklarda sözcük ve sözcüğün anlamı şeklinde vurgulanmıştır. Ayrıca geline ve düğüne dayalı olarak açıklaması verilen bu sözcükler okuyucunun da işini kolaylaştırmaktadır.

Metnin geneline bakıldığında oldukça ağır, ağıdalı bir dil ve uzun tamlamalar eserin anlaşılmasını zorlaştırır. Bu özellikleriyle 'arûsnâme; bir gelinin süsü ve görkemiyle uyumlu bir şekildedir.

Şiir ve nesir örneklerinin bir arada bulunduğu metin; nazım-nesir karma bir eser olması yönüyle de önemlidir. Hatta bazı başka şairlerin şiirlerinden örnekler verilerek, metnin arasına şiir ve sözlük bölümleri ilave edilmiş böylece anlatım tek-düzelikten çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

AKDAĞ, A. (2016). Kerküklü Mehmed Mihrî Ve “El-Eserü’l-Celîl Fî Medh Alâ İsmâîl” Adlı Eseri, Journal of Turkish Language and Literature, Volume:2, Issue: 3, Summer, 51-70.

BATISLAM, D. (2011). Kerküklü Mehmed Mihrî’nin Sudan Seyahatnamesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 18, 1, 295-304.

ARSLAN, M. (2014). “Mehmed Mihrî, Kerküklü”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2353> [erişim tarihi: 13.01.2019].

CUNBUR, M. (2006). "Mehmed Mihrî". Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi. C. VI. Ankara: AKM Yay.

ÇETİN, A. (2001). “İsmâîl Paşa, Hidiv”. İslâm Ansiklopedisi. C. 23. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 117-119.

DEVELLİOĞLU, F. (2013). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi.

Mehmed Mihrî (1884). Et-Tuhfetü’l-Abbâsiyye li’l-Medreseti’l-Aliyetti’t-Tevfikiyye, Mısır: Bulak Matba’ası.

ÖLMEZ, Z. K. (1998). Çağatayca Sözlükler, Kebikeç, 6. Sayı, 137-144.

ÖZEĞE, S. (1973). Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, C. II, 463.

ÖZEĞE, S. (1975). Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, C. III, 1177, 1211.

PARLATIR, İ. (2012). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi.

SAATÇİ, S. (1986). "Mehmed Mihrî". Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Dergah Yay.

TERZİBAŞI, A. (2013). Kerkük Şairleri, 2. Cilt, İstanbul: Ötüken Neşriyat. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (1986). C. 6. İstanbul: Dergâh Yay, 210-211.